

BİLGİ TOPLUMU AÇISINDAN TÜRK CUMHURİYETLERİNDE ÜNİVERSİTELERİN MEVCUT DURUMU VE SORUNLARI

Küreselleşme, bilgi çağı veya bilgiye dayalı ekonomi gibi adlarla anılan günümüz sosyal, politik ve ekonomik sisteminin göndermede bulunduğu ve önem atfettiği unsurun bilgi 'knowledge' olması üzerine bilgi üretimi, ulusların ekonomik rekabetinde en gerekli üretim olmuş ve bu ihtiyacı da karşılamak için üniversitelere önemli roller biçilmiştir (Göransson & Brundenius, 2011).

Prof. Dr. Ebulfez Süleymanlı

Zira üniversiteler, entelektüel birikimleri ile zengin, dinamik ve özünde farklılıkları barındıran, yerel çevre başta olmak üzere, bulunduğu ülkenin, ekonomik, sosyal ve politik alanlarda gelişimini sağlayan, toplumun refah düzeyini artırma yönünde bilimsel çalışmalar yürüten kurumlardır. Bu bağlamda üniversiteler topluma, toplumun refah düzeyine ve yaşam kalitesine sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan geniş bir çerçevede katkıda bulunarak çok değişik türlerde kamu hizmeti sunmaktadırlar (Charles, 2003, s. 8).

Çağımızda üniversiteler eğitim, araştırma ve eğitim veren kurumlar olmanın yanı sıra aynı zamanda toplumsal, siyasal ve ekonomik gelişmeye önderlik edecek nitelikli insanların yetiştiği ve dinamik modeller oluşturan kurumlar konumundadır (Suleymanov, 2011).

Sosyal ve kültürel işlevleri açısından değerlendirildiğinde, üniversitelerin kamuya sunduğu ya da sunması gereken hizmetlerle ilgili çeşitli düşünceler göze çarpmaktadır.

Duderstadt (1998), "Transforming The University To Serve The Digital Age" isimli çalışmasında 1 Prof. Dr. Ebulfez Süleymanlı, Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

"Üniversiteler gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomiler için en değerli iki kaynak olan eğitilmiş-yetenekli insan ve yeni fikirlerin kaynağıdır."

yükseköğretimdeki değişimin itici güçlerini ekonomik, toplumsal ihtiyaçlar ve teknolojik gelişmeler olarak gruplandırmaktadır (Duderstadt, 1998, 3.25).

Duderstadt, yakın gelecekte yükseköğretim kurumları için en kritik zorluğun değişim kapasitesini geliştirmek, talepleri hızlı cevaplamanın önündeki kısıtlamaları kaldırmak, gereksiz süreçleri ve idari yapıları kaldırmak, mevcut binaları ve düzenlemeleri sorgulamak ve akademik topluluğun tüm üyelerini heyecanlandırmak ve güçlendirmek ve sürece engel teşkil edenlere meydan okumak olduğunu belirtmektedir. Saykili (2019), dijital çağda yükseköğretimi konu edinen çalışmasında sanayi çağının koşullarına ve gereksinimlerine dayanan okul paradigmasının, 21.

yüzyıl öğrencisinin ihtiyaç ve taleplerini karşılama açısından yetersiz kaldığını vurgulamaktadır (Saykili, 2019, s. 13).

Üniversiteler gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomiler için en değerli iki kaynak olan eğitilmiş-yetenekli insan ve yeni fikirlerin kaynağıdır. Bu nedenle, dünyada gelecek umutları hakkındaki endişeler ve hızla değişen ekonomi, dikkatleri doğal olarak üniversitelere yönlendirmektedir. Örneğin, Stanford Üniversitesi, Massachusetts

Teknoloji Enstitüsü (MIT), Harvard Üniversitesi gibi dünya sıralamalarının başlarını çeken, lisans patentleme ve şirketlerine sahip olan, teknolojinin ve inovasyonun ileri seviyede gerçekleştiği üniversiteler, yeni nesil ve dönüşümünü tamamlamış üniversitelere örnek olarak verilebilir (Çetin, 2007, ss. 224-228). Bu üniversiteler, sadece kendi ülkelerinin değil, dünyanın ekonomik büyüme ve kalkınmasına yön verebilme potansiyeline sahiptir.

Geçmişte günümüzde yükseköğretimin farklılaşan yapısı çerçevesinde, günümüz üniversiteleri yeniden şekillenmekte, ekonomik, sosyal ve düşünsel etkenler (dış çevre) 1980'lerden bu yana, giderek daha baskın şekilde, geleneksel üniversite yapılarını değişime zorlamakta (Yamaç, 2009, s. 165), geleneksel modeller terk edilerek giderek piyasa odaklı yeni yönetim modellerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır (ÖNCEL, 2017, ss. 14-26). Özellikle günümüzde- hızla gelişen bilim ve teknolojinin yarattığı gelişmişlik düzeyi topluları eğitim ve bilgi üretimi yolu ile farklılaştıran bilgi üretim merkezleri olan üniversitelerin önemini ortaya koymaktadır (Süleymanlı, 2022, ss. 83-90).

Bu bağlamda önemli bir kısmının gelişmekte olan ülkeler kategorisinde bulunduğu ve nüfusunun önemli bir bölümünü gençlerin oluşturduğu Türk Cumhuriyetlerinin durumu özel bir önem arz etmektedir. Nitekim SSCB'nin dağılma sürecinin ardından bağımsızlıklarının otuz yılını geride bırakan Türkiye dışındaki Türk Cumhuriyetleri, bu süre zarfında devletleşme bağlamında önemli bir mesafe kat etmiş, ekonomik alanda ise daha çok doğal kaynaklara bağımlı bir gelişme eğilimi göstermişlerdir. Bağımsızlık sürecinin geçiş dönemi olarak nitelendirilen ilk dönemleri için bu tarz bir ekonomik gelişme modelinin kabul edilebilir olmasının yanında bu sürecin sürdürülebilir olması bilgi toplumunun özelliklerine göre kalkınma modelinin benimsenmesi önem arz etmektedir. Bu bağlamda Türk Cumhuriyetlerinde üniversitelerin, bilgi toplumu çağındaki değişimlere ve gelişmelere ayak uydurmaları hem de toplumsal kurumlarda değişimin gerçekleşmesine katkıda bulunmaları gerekir. Bu nedenlerle, çağın yeni gereksinimlerinin karşılanmasında ve bilgi toplumunun oluşturulmasında, yüksek

öğretimde öğrenme sorunlarının giderilmesi giderek daha fazla önem taşımaktadır.

TÜRK CUMHURİYETLERİNDE ÜNİVERSİTELERİN DÜNYA SIRLAMASINDA YERİ

Bilindiği üzere üniversiteler eğitim-öğretim ve bilimsel araştırma etkinliklerini gerçekleştiren küresel ölçekli kurumlardır. Bilgi toplumunun ana ekseninin eğitim ve sürekli öğretim olduğu dikkate alındığında, üniversiteler bu anlamda büyük işlevler görmektedir. Aynı zamanda üniversiteler bilimsel düşüncenin yeşerdiği, harmanlandığı ve geniş halk kitlelerinin refahı için yayıldığı yer olarak evrensel bir öneme sahiptir (Gündüz, 2017, s. 61). Ancak üniversitelerin beklenen işlevi görebilmesi öğretime ayrılan kaynağın yanında, öğretim elemanlarıyla da mümkündür. Gelişmiş ülkeler üniversitelerin sadece araştırma ve yayın etkinliklerine bile önemli miktarlarda kaynaklar ayırmaktadır.

Bu açıdan Türk Cumhuriyetlerinde üniversitelerin durumuna bakıldığında, bu ülkelerdeki her geçen yıl artan üniversite sayılarına rağmen, akademik ağların yeterli düzeyde olmaması, öğretim elemanlarının niteliğinin ve niceliğinin yetersizliği, yükseköğretim harcamalarının düşüklüğü, girişimci üniversite sayısının son derece yetersiz oluşu, öğrenci hareketliliğinin yeteri kadar olmayışı, bilişim teknolojileri donanımları ve yazılımlarının yetersizliği, üniversite özerkliğinin bilgi toplumu eğitiminin istediği düzeyde olmayışı ve bilimsel yayın sayısının yeteri kadar olmayışı, Öğretim programlarının iş dünyasının ihtiyaçlarına göre tasarlanmaması, yeni kurulan üniversitelerin bilgi toplumu amaçları doğrultusunda kurulmayışı, araştırma üniversiteleri sayısının ve tema üniversiteleri sayısının düşüklüğü, yükseköğretim kurumları açısından Türk Cumhuriyetlerinde bilgi toplumu eğitime geçişi için engel teşkil etmektedir.

Bu durum istatistiklere de olumsuz şekilde yansımaktadır. Nitekim 2010 yılındaki ilk yayınından beri yaptığı tespitlerle dünyanın en güvenilir üniversite sıralamalarından biri olarak nitelendirilen Times Higher Education (THE) 2020 yılı rapor sonuçlarına göre ilgili ülkelerden

hiçbir üniversite dünyanın en iyi 100 üniversite sıralamasında yer alamamıştır.

Sıralamada yalnızca Kazakistan'dan Al Farabi Milli Üniversitesi 207. sırada yer alırken, bu üniversiteyi yine aynı ülkeden 408. sırada Gumilev Avrasya Milli Üniversitesi takip etmiştir (Nonews 2021).

Sıralamada Türkiye'den en iyi üniversiteler 401-500 arasında yer alan Çankaya Üniversitesi, Koç Üniversitesi ve Sabancı Üniversitesi oldu. Listeye Ortadoğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) 501-600 arasından girdi. 601-800 arasında ise Türkiye'den üç üniversite bulunmaktadır: Bahçeşehir Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ). 801-1000 arasında Türkiye'den şu altı üniversite bulunuyor: Bilkent Üniversitesi, Boğaziçi Üniversitesi, Düzce Üniversitesi, Fırat Üniversitesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi ve Özyeğin Üniversitesi (Euronews, 2022).

Öte yandan eğitim ve bilim yatırımları açısından altı çizilmesi gereken diğer bir önemli husus da eldeki kaynakların etkili kullanılmasıdır. Bu bağlamda özellikle son yıllarda eğitime ayrılan kaynak miktarı artmış olmasına rağmen oluşturulan kaynakların etkili kullanılmaması yönünde ilgili ülkelerin medyaları tarafından eleştiriler de dile getirilmektedir.

Yükseköğretime yapılan harcamaların önemli oranda ekonomik geri dönüşünün olduğunun bilinmesine rağmen ilgili ülkelerde eğitim ve

bilime yönelik yatırımlarının bir türlü istenilen seviyeye ulaşamaması eğitim üzerine kafa yoran çevreler için süregelen bir paradoks oluşturmayı sürdürmektedir. Ancak mevcut bilgiler Kazakistan içinsürecindahaolumluolduğugöstermektedir. Bu ülkede akademisyenler için mevcut araştırma fonlarının daha ulaşılır olması, yurtdışından davet edilen misafir öğretim üyeleri sayısında her yıl artış gözlenmesi, ayrıca ülke yönetiminin daha fazla nitelikli genci bilimsel faaliyete teşvik amacıyla yüksek lisans ve doktora düzeyinde yüksek miktarda burs tahsis etmesi ve yurt dışı araştırma ve staj olanağı sağlaması bu olumlu sürecin somut örneklerini oluşturmaktadır. Bu bağlamda Kazakistan'da yer alan üniversitelerin dünya sıralamasında daha üst sıralarda yer alması ve aynı zamanda Kazakistanlı akademisyenlerin Web of Science (WoS) ve Scopusta taranan dergilerde yayınlarının sayılarındaki artış, (Süleymanlı, 2022) bu tarz yatırımların olumlu bir çıktısı olarak değerlendirilebilir.

TARTIŞMA VE SONUÇLAR

Bilgi toplumunda en önemli görev üstlenen kurumlardan birisi, belki de birincisi üniversitelerdir. Çünkü üniversiteler bilgi ekonomisinin "hammadde"si olan bilginin üretiminden ve dağıtımından sorumlu temel kurumlardır. Bilgi teknolojisi diğer bütün kurumları olduğu gibi üniversiteleri de kökten bir biçimde etkilemektedir (Yaşar 1999). Nitekim 21. yüzyılda üniversitelerin köklü bir değişime

uğradığı, bilim temelli, tek disiplinli kurumlar olmaktan çıkarak, global bilgi merkezi olma yolunda ilerledikleri gözlenmektedir. Dünya dördüncü ve beşinci nesil üniversitelere doğru giderken, üniversitelerin yapısı değişmekte, üniversiteler sadece bilgi üreten değil bunu aktaran ve ticari değer yaratan bir hale dönüşmektedirler. Bu süreçte üniversiteleri bilginin üretimi, paketlenmesi ve dağıtımında meydana gelen söz konusu değişimlere ayak uyduramayan ve yeniden yapılanma yoluna gidemeyen ülkelerin bilgi toplumunda arzu ettikleri yeri alamayacakları gözlenmektedir.

Bu bağlamda Türk Cumhuriyetleri de özellikle bilgi toplumuna geçişte çağın gerisinde kalmaması için üniversitelerini bilgi üretim merkezi sayılabilecek kurumlar haline dönüştürmeleri gerekir. Özellikle bu süreçte üniversite, bireysel ve toplumsal beklentilere yanıt verebilmeli, sorunların çözümüne ve gereksinimlere katkıda bulunabilmelidir. Bu işlevlerini gerçekleştirebilmesi, önemli ölçüde, çağdaş eğitim programlarının uygulanmasına ve nitelikli eğitimin gerçekleştirilmesine bağlıdır. Bu nedenle, yüksek öğretim programlarının; amaçlar, eğitim durumları ve sınav durumları boyutlarının incelenmesi ve geliştirilmesi gerekir. Bu eğitim sisteminin ve anlayışının uygulama boyutunda mevcut yapı ile bilgi toplumunun gerektirdiği insan modelini yetiştirmesi, bu topluma özgü ihtiyaçlara cevap verebilmesi ve uyum sağlayabilmesi Türk Cumhuriyetlerinde eğitim sisteminin ve eğitim kurumlarının başlıca sorumluluğu içerisinde yer almaktadır.

Başka bir deyişle 21. yüzyılda çağdaş dünyamızda bilgi toplumuna, hatta bilgi ötesi topluma doğru bir gelişme söz konusu olurken Türk Cumhuriyetlerinin bilgi temelli yeni bir ekonomik ve sosyal düzene ayak uydurmaları, hızlı teknoloji dönüşümü sürecine girmelerini sağlayacak bir üniversite oluşturma misyonunu gerçekleştirmeleri gerekir.

KAYNAKÇA

Çetin, M. (2007). Bölgesel Kalkınma ve Girişimci Üniversiteler. *Ege Akademik Bakış*, 7(1), 217-238.

Charles, D. (2003). Universities and territorial

development: Reshaping the regional role of UK Universities. *Local Economy*, 18 (1), 7-20.

Duderstadt, J. J. (1998). Transforming the university to serve the digital age. *Cause/Effect*, 20(4), 21-32.

Euronews 2022, Dünyanın en iyi üniversiteleri açıklandı: İlk 500'de Türkiye'den sadece 3 üniversite var, <https://tr.euronews.com/2022/10/12/dunyanin-en-iyi-universiteleri-aciklandi-ilk-500de-turkiyeden-sadece-3-universite-var>Suleymanov, A., "The Way to the Modern University", *Sociology of science and technology*, Vol 1 (3), 51-57, Sankt-Peterburg, 2011

Göransson, B., & Brundenius, C. (Eds.). (2011). Universities in transition: The changing role and challenges for academic institutions. In *International Development Research Centre (Ed.), Insight and innovation in international development* (pp. 3-10). New York: Springer, akt. Kuzu Ö. H., (2020). "Dünya çapında üniversiteler" bağlamında misyon-vizyon üzerine karşılaştırmalı bir çalışma. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi/Journal of Higher Education and Science*, 10(1), 8-23.

Gündüz, A.Y. (2017). Ülke kalkınmasında üniversitelerin rolü: Doğu ve Güneydoğu Anadolu üniversiteleri örneği. *Sakarya İktisat Dergisi*, 6(1), 56-69.

Nonews (2021) Rejting luchshikh universitetov stran SNG (Türkçesi: BDT ülkelerindeki en iyi üniversitelerin sıralaması) https://nonews.co/directory/lists/companies/university-rus%20DFA_ru_final%20%281%29.pdf, s.35

Öncel, M. (2017). Üniversitelerin başarı sıralamalarında metodolojik problemler: Metodolojik eleştirilere yönelik bir literatür taraması, *Alanya Academic Review Journal*. 1 (1). 2017, 14-26.

Saykili, A. (2019). Higher education in the digital age: The impact of digital connective technologies. *Journal of Educational Technology & Online Learning*, 2(1), 1-15.

Süleymanlı, E. (2022). Türk Cumhuriyetlerinin eğitim sistemlerinin uluslararası kriterler bağlamında değerlendirilmesi. *Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü'nün Kuruluşunun 30.Yıl Anısına Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Sempozyumu*. 2-3 Aralık 2022. İzmir Bildiri Tam Metin Kitabı. Ed. Bilal Yıldırım, 83-91.

Tonta, Y. (1999). Bilgi toplumu ve bilgi teknolojisi. *Türk Kütüphaneciliği*. 13(4). Aralık 1999. 363-375, Erişim tarihi: 20.06.2023, <http://yunus.hun.edu.tr/~tonta/yayinlar/biltop99a.htm>.

YAMAÇ, K. (2009). Bilgi Toplumu ve Üniversiteler, Eflatun Yayınevi, Ankara.